

Το υποστήριγμα (καμάρι) στο ύψος της ηχητικής οπής σε μπουζούκια του 19^{ου} αιώνα του Πέτρου Κ. Μουστάκα

Για το διαδικτυακό περιοδικό TaR (<http://www.tar.gr>) - Ιανουάριος 2019

Κατά τη μελέτη της κατασκευαστικής εξέλιξης του μπουζουκιού γίνεται συχνά λόγος για τα κοινά του στοιχεία με το λαούτο, τον ταμπουρά και το ναπολιτάνικο μαντολίνο. Ωστόσο είναι απαραίτητο να τονίσουμε ότι το μπουζούκι ήταν ανέκαθεν ένα πλήρες και αυθύπαρκτο μουσικό όργανο, με μακρόχρονη παρουσία στον ελληνικό χώρο και όχι μια υβριδική περίπτωση. Οι ομοιότητες με άλλα όργανα, στην κατασκευή ή στον χειρισμό, δεν του στερούν τη μοναδικότητά του.

Ως προς το σχήμα του σκάφους πάντως, είναι βέβαιο ότι πολλά μπουζούκια από τα τέλη του 19^{ου} αι. κατασκευάστηκαν με εμφανείς επιρροές από τη μαντόλα, καθώς το ναπολιτάνικο μαντολίνο και κατ' επέκταση τα μεγαλύτερα όργανα της οικογένειας (μαντόλα και μαντολοτσέλο) γνώρισαν εκείνη την εποχή παγκόσμια διάδοση, κυριαρχώντας στην αστική μουσική έως και τη δεκαετία του 1920. Στον κατάλογο μουσικών οργάνων της επιχείρησής του, το 1915, ο οργανοποιός Γεώργιος Γκρέτσης κάνει σαφή διάκριση μεταξύ δυο τύπων μπουζουκιού: τα μπουζούκια με «σχέδιον λαβούτου» και αυτά με «σχέδιον μαντόλας».

Τον 19^ο αι. τα κοινά στοιχεία του μπουζουκιού με το λαούτο είναι περισσότερα. Εδώ θα επικεντρώσουμε σε ένα μόνο από αυτά, το οποίο προέκυψε από προσωπική έρευνα και διατυπώνεται για πρώτη φορά: Σε ορισμένα μπουζούκια του 19^{ου} αιώνα υπάρχει ένα υποστήριγμα (καμάρι) στο ύψος του κέντρου της ηχητικής οπής και πίσω από τη ροδάντζα. Οι κατασκευαστές φαίνεται ότι εγκατέλειψαν την τεχνική αυτή στα μπουζούκια προς τα τέλη του 19^{ου} αιώνα υπό την επιρροή του ναπολιτάνικου μαντολίνου, παρόλο που συνέχισαν να την εφαρμόζουν στα λαούτα.

Η παραπάνω παρατήρηση επιβεβαιώνεται έως τώρα σε τρεις περιπτώσεις. Η πρώτη αφορά σε ένα μπουζούκι κατασκευασμένο από τον Ιωάννη Σταθόπουλο μεταξύ των ετών 1879-1889, ενώ οι άλλες δύο αφορούν σε όργανα που απεικονίζονται σε φωτογραφίες: η μία δημοσιεύθηκε στο βιβλίο της Gail Holst *Δρόμος για το ρεμπέτικο*, ενώ η άλλη βρίσκεται στη συλλογή του Μουσείου Μπενάκη (1880). Αναλυτικές αναφορές στα συγκεκριμένα όργανα γίνονται στη συνέχεια του άρθρου.

© Petros Moustakas

Τρία μπουζούκια του 19ου αι., στα οποία διακρίνεται καμάρι στο κέντρο της ηχητικής οπής, πίσω από τη ροδάντζα. Έρευνα: Πέτρος Μουστάκας.

Από αριστερά: 1. μπουζούκι Ι. Σταθόπουλου 1879-1889 (φωτογραφικό αρχείο Πέτρου Μουστάκα), 2. μπουζούκι δημοσιευμένο από την Gail Holst στο βιβλίο *Δρόμος για το ρεμπέτικο* (επανεκδοση 2001), 3. μπουζούκι από φωτογραφία του 1880 (συλλογή Μουσείου Μπενάκη).

Η παλαιότερη φωτογραφία μπουζουκιού

Μια από τις σημαντικότερες μαρτυρίες του 19^{ου} αιώνα αποτελεί η φωτογραφία ενός μπουζουξή, που ανήκει στη συλλογή του Μουσείου Μπενάκη και η λήψη της τοποθετείται στα 1880. Η συγκεκριμένη φωτογραφία μετατράπηκε σε γκραβούρα και χρησιμοποιήθηκε από τον εκδότη και έμπορο μουσικών οργάνων Ζαχαρία Βελούδιο στο εξώφυλλο μιας σειράς μουσικών δελταρίων, με τίτλο *Χοροί Ελληνικοί Δημώδεις*, τα οποία κυκλοφόρησαν γύρω στα 1890. Το γεγονός αυτό υποδηλώνει σαφώς τη σχέση του οργάνου με το ρεπερτόριο της υπαίθρου.

Φωτογραφία οργανοπαίκτη 1880 (Συλλογή μουσείου Μπενάκη).

Στη φωτογραφία παρατηρούμε ότι το μπουζούκι: **α)** Φέρει επτά κλειδιά, τέσσερα στην πρόσοψη της κλειδιέρας και τρία στην αριστερή πλευρά. **β)** Η ταστιέρα του οργάνου βρίσκεται στο ίδιο επίπεδο με το καπάκι. **γ)** Διαθέτει ροδάντζα. **δ)** Το σχήμα της πεναριάς παραπέμπει σε μαντολίνα του 19^{ου} αι. ή και ακόμη παλαιότερα. **ε)** Δεν μπορούμε να αποφανθούμε με βεβαιότητα για τον αριθμό των δεσμών στο μπράτσο του οργάνου, καθώς το χέρι του οργανοπαίκτη κρύβει ένα μέρος της ταστιέρας. Ωστόσο φαίνεται να υπάρχουν 17 ή 18 δεσμοί. Η κατανομή των δεσμών σε ορισμένα σημεία μοιάζει να παρεκκλίνει από τη συγκερασμένη χρωματική κλίμακα. **στ)** Ο γύρος της τρύπας είναι διακοσμημένος με οστράκινα ή κοκάλινα στοιχεία. **ζ)** Δεν είναι αρματωμένο με χορδές. Φαίνεται ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση το όργανο εξυπηρέτησε απλά τις ανάγκες της φωτογραφίας, χωρίς να είναι λειτουργικό. Για τον ίδιο λόγο ο οργανοπαίκτης πιθανότατα δεν κρατάει πένα. Παρόλα αυτά μοιάζει να χειρίζεται με ανεπιτήδευτο τρόπο το μπουζούκι και επομένως ενδέχεται να ήταν γνώστης του οργάνου. **η)** Πίσω από τη ροδάντζα διακρίνουμε ένα καμάρι.

Μπουζούκι κατασκευής Ιωάννη Σταθόπουλου (1879-1889)

Το παλαιότερο ίσως μπουζούκι επώνυμου κατασκευαστή που έχει διασωθεί έως σήμερα (και μάλιστα σε εξαιρετικά καλή κατάσταση) είναι ένα όργανο του Ιωάννη Σταθόπουλου, το οποίο βρίσκεται στην κατοχή των απογόνων του¹. Σύμφωνα με την οικογενειακή παράδοση το μπουζούκι αυτό βραβεύθηκε σε κάποια από τις παγκόσμιες εμποροβιομηχανικές εκθέσεις. Η προσεγμένη κατασκευή και η πλούσια διακόσμησή του είναι στοιχεία που ενισχύουν το ενδεχόμενο αυτό. Καθώς η ετικέτα του οργάνου φέρει μόνο το μέταλλο της Παγκόσμιας Έκθεσης των Παρισίων του 1878, η κατασκευή του πρέπει να τοποθετηθεί μεταξύ των ετών 1879-1889. Το συμπέρασμα αυτό προκύπτει από το γεγονός ότι μετά από τις βραβεύσεις του στα Ολύμπια του 1888 και στην Παγκόσμια Έκθεση των Παρισίων του 1889 (όπου πιθανότατα εκτέθηκε το μπουζούκι) ο Σταθόπουλος χρησιμοποιούσε διαφορετική ετικέτα, στην οποία απεικονίζονταν και τα νέα μετάλλια που κατέκτησε.

Εξετάζοντας από κοντά το μπουζούκι διαπιστώσαμε ότι: **α)** Έφερε οκτώ κλειδιά (σήμερα σώζονται μόνο τα έξι) τοποθετημένα εναλλάξ στις δύο πλευρές της κλειδιέρας, η οποία είναι τοποθετημένη υπό γωνία και καταλήγει σε σκαλιστό κεφάλι πτηνού. **β)** Η ταστιέρα, η οποία αποτελείται από διαφορετικές λωρίδες ξύλου, είναι ελαφρώς υπερυψωμένη και υπερκαλύπτει το καπάκι έως την τρύπα. **γ)** Διαθέτει ροδάντζα. **δ)** Διαθέτει πεναριά. **ε)** Η διακόσμηση αποτελείται από ένθετα ξύλινα στοιχεία. **στ)** Το μπράτσο είναι επενδυμένο με δίχρωμες λωρίδες ξύλου. **ζ)** Οι δεσμοί του οργάνου είναι συρμάτινοι και τυλίγονται γύρω από το μπράτσο (τα τάστα προστέθηκαν αργότερα, χωρίς να αφαιρεθούν ωστόσο οι δεσμοί). **η)** Οι δύο καβαλάρηδες του οργάνου έχουν αντικατασταθεί και έτσι δεν μπορούμε να γνωρίζουμε με ακρίβεια την ακριβή διάταξη των χορδών. **θ)** Θα πρέπει ωστόσο να διέθετε τρεις ομάδες χορδών. Το σημαντικό αυτό στοιχείο διαπιστώθηκε αφού αφαιρέσαμε τον μετέπειτα τοποθετημένο χορδοδέτη, ο οποίος κρύβει από κάτω του τρεις φραγμένες οπές για τους πύρους στους οποίους δένονταν οι χορδές. **ι)** Πίσω από τη ροδάντζα διακρίνουμε ένα καμάρι.

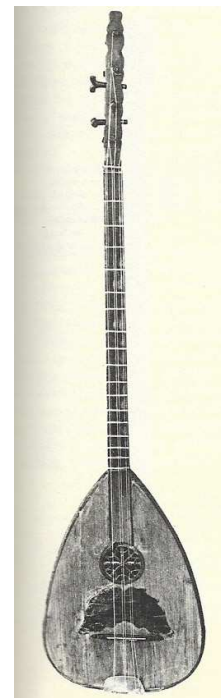
*Μπουζούκι του οργανοποιού Ιωάννη Γ. Σταθόπουλου, κατασκευασμένο στο διάστημα 1879-1889. Φωτογραφικό αρχείο Πέτρου Μουστάκα..
Ιδιοκτησία Μάγδας Τσάκωνα-Σταθοπούλου.*

¹ Ο εντοπισμός του συγκεκριμένου οργάνου υπήρξε μια από τις σημαντικότερες ανακαλύψεις της έρευνας στο πλαίσιο της διδακτορικής διατριβής του γράφοντος.

Το μπουζούκι στο βιβλίο της Gail Holst

Η Gail Holst, στο βιβλίο της *Δρόμος για το ρεμπέτικο* (Εκδόσεις Denise Harvey, Λίμνη Ευβοίας, επανέκδοση 2001, πρώτη έκδοση 1977) έχει δημοσιεύσει τη φωτογραφία ενός μπουζουκιού, σημειώνοντας στη λεζάντα: *Παλιό μπουζούκι καμωμένο πιθανόν στα 1900*. Το όργανο αυτό ωστόσο φαίνεται να είναι κατασκευασμένο αρκετά πριν το 1900 και θεωρούμε πιθανό να ανήκει στη δεκαετία του 1880.

Παρατηρούμε ότι: **α)** Στο καράολο υπάρχουν 6 κλειδιά, όμως φαίνεται να υπάρχει χώρος για ένα ακόμα (συνολικά 7). **β)** Υπάρχει ροδάντζα. **γ)** Υπάρχει πεναριά. **δ)** Στο μπράτσο υπάρχουν 17 δεσμοί οι οποίοι φαίνεται να μην ακολουθούν -τουλάχιστον σε ένα σημείο- τη διάταξη της συγκεκριμένης χρωματικής κλίμακας. Ως προς το θέμα αυτό βέβαια δεν θα πρέπει να αποκλείσουμε το ενδεχόμενο της ακούσιας μετακίνησης των δεσμών. **ε)** Διαθέτει υπερυψωμένη ταστιέρα, η οποία υπερκαλύπτει το καπάκι έως την τρύπα. **στ)** Ο χορδοδέτης φαίνεται να είναι νεότερη προσθήκη. **ζ)** Το όργανο είναι αρματωμένο πρόχειρα. **η)** Πίσω από τη ροδάντζα διακρίνουμε ένα καμάρι.

Η Holst δεν δίνει περαιτέρω πληροφορίες για το συγκεκριμένο όργανο, αναφέρει όμως τα εξής χρήσιμα στοιχεία: *Το παλαιότερο μπουζούκι που είδα ποτέ είχε ημερομηνία επισκευής 1901 κι έδειχνε πολύ παλαιότερο. Αυτά τα ξύλινα μπουζούκια ήταν απλά όργανα με τάστα από έντερο ή μεταλλικό σύρμα, ξύλινα κλειδιά για το κούρδισμα κι ένα ηχείο που έκανε απότομη καμπύλη όπως το σύγχρονο σάζι. Οι χορδές ήταν μαλακά κουρδισμένες και μερικές φορές παίζονταν μόνο με τα νύχια*. Σημειώνουμε εδώ ότι η Holst δεν κάνει αυστηρή διάκριση μεταξύ ταμπουρά και μπουζουκιού, θεωρώντας το δεύτερο ως εξέλιξη του πρώτου. Ως εκ τούτου το παραπάνω κείμενο δεν είναι σαφές σε ποιον από τους δύο τύπους οργάνων αναφέρεται.